

نقش معاد باوری در طهارت اقتصادی از دیدگاه نهج البلاغه

فریده بلوچی

سطح دو حوزه علمیه فاطمیه - سلام الله علیه - شهرستان بردسیر

پست الکترونیک: info.fariseh1396@gmail.com

۰۹۱۳۶۱۰۸۹۹۱

تلفن همراه:

چکیده

از منظر تعالیم اسلامی، زمامدار و مقامات حکومتی باید افرادی لایق و واجد شرایط لازم برای تصدی مناصب حکومتی باشند. در جایی که حکومت اسلامی، الگو گرفته از حکومت رسول اکرم - صلی الله علی وآله - و حکومت علوی است، نباید حتی یک کارگزار و مسئول فاسد، هر چند کم اهمیت در خود داشته باشد. همان طور که در دوران حکومت حضرت امیر - علیه السلام - نیز افرادی بودند که در مناصب و مسئولیت هایی که داشتند مرتکب فساد می شدند و حضرت علی - علیه السلام - با شدت با آن ها برخورد می کردند، اما هیچ گاه ساختار حکومت فاسد نبود، مبارزه با فساد در حکومت اسلامی نشانه ی سلامت آن است.

اصطلاح طهارت اقتصادی نیز نخستین بار توسط رهبر معظم انقلاب در بیانیه ی گام دوم انقلاب مطرح گردید؛ معظم له شرط مشروعیت مسئولین حکومتی را منوط به طهارت اقتصادی آنان دانستند. توجه به طهارت اقتصادی در زندگی در حوزه فردی، مقدمه ای برای حفظ طهارت اقتصادی در هنگام تصدی مناصب حکومتی است. تحکیم مبانی اعتقادی، نقش مهمی در این مسأله دارد. تاثیر این مبانی و مفاهیم در سالم سازی نظام اقتصادی در بعد فردی و اجتماعی بیشتر از قضایا و روابط علی و معلولی اقتصادی است. یکی از این مبانی اعتقاد به معاد است که از مهمترین عوامل سازنده ی اخلاق و رفتار انسان هاست به گونه ای که در تشویق انسان به انجام رفتارهای صحیح و دوری از رفتارهای ناپسند در همه ی زمینه ها به ویژه اقتصادی، نقش موثری ایفا می کند.

در مقاله ی حاضر سعی بر آن است ضمن بررسی نقش معاد باوری در طهارت اقتصادی از دیدگاه امام علی - علیه السلام - در نهج البلاغه؛ صورت دقیقی از بایدها و نبایدها را برای تحقق طهارت اقتصادی ترسیم نماید و نتایج به دست آمده حاکی از آن است که معاد باوری نقش بنیادین و اساسی در سالم سازی طهارت اقتصادی انسان دارد.

کلید واژه ها: امام علی - علیه السلام -، طهارت اقتصادی، معاد باوری، نهج البلاغه

مقدمه

معاد یکی از ارکان اصول دین اسلام است که بعد از اصل توحید و یکتاپرستی از اهمیت ویژه ای برخوردار می باشد. همه ی ادیان الهی، این اصل اعتقادی را مطرح کرده اند که طبق آن، مرگ پایان زندگی نیست و دنیایی گسترده تر از این دنیای مادی وجود دارد که انسان ها در آن به کیفر یا پاداش اعمال خود خواهند رسید و در آن جاودانه خواهند ماند. ایمان به معاد یکی از علل مهم جهت گیری زندگی است و با ایمان به معاد بخش قابل توجهی از اعمال انسان مومن جهت دار می شود و منشأ هدف دار شدن اعمال و رفتارها در زندگی این است که براساس دیدگاه معاد باور در روز قیامت به عملکرد انسان رسیدگی می شود. «يَوْمَ تَجِدُ كُلُّ نَفْسٍ مَّا عَمِلَتْ مِنْ خَيْرٍ مُّحْضَرًا وَمَا عَمِلَتْ مِنْ سُوءٍ تَوَدُّ لَوْ أَنَّ بَيْنَهَا وَبَيْنَهُ أَمَدًا بَعِيدًا.....» (روزی که هر کس آن چه را از کار خیر در دنیا انجام داده و آن چه از کار بد به جا آورده حاضر شده می یابد، آرزو می کند که کاش میان او و عمل های بدش مدت زمان دوری بود) (آل عمران ۳۰). در حالی که انسان غیر مومن به معاد در تعیین هدف خود دچار اشتباه شده است و هرگونه که بخواهد عمل می کند. و بخشی از این حسابرسی مربوط به فعالیت اقتصادی انسان است؛ زیرا همه ی انسان ها به فعالیت اقتصادی برای ادامه حیات و امرار معاش خود احتیاج دارند؛ ایمان به معاد و اعتقاد به اینکه حیات انسان تنها به این دنیا محدود نمی شود و هر عملی که در این دنیا انجام می دهد شکل دهنده ی زندگی او در آخرت خواهد بود، انگیزه ای برای توجه به فعالیت های اقتصادی و دقت در کسب رزق و روزی حلال و دوری از دست درازی به حقوق دیگران و حفظ پاکی و طهارت اموال و دارایی های خود خواهد شد. به همین جهت برای دستیابی به نتیجه ی قابل توجه ای از نقش معاد باوری در طهارت اقتصادی شایسته است به رهنمودهای حضرت علی - علیه السلام - در نهج البلاغه تمسک نموده، زیرا نهج البلاغه میراث گران بهایی است که جامع علوم انسانی و دینی بوده و ارزنده ترین راهکارهای رسیدن به سعادت در آن گنجانده شده است. و از آن جهت که مهم ترین هدف دولت اسلامی، اصلاح و تعالی افراد جامعه است، امام علی - علیه السلام - به عنوان انسان کامل، بهترین الگویی است که بابه کار بستن

توصیه ها و راهکارهایشان می توان به سعادت حقیقی نائل آمد. در رابطه با طهارت اقتصادی نیز، حضرت توصیه های ارزشمندی نمودند که در سخنان گهربارشان خصوصاً در نهج البلاغه به آن ها اشاره شده است. ضمن اینکه هدف این مقاله آن است که نقش معاد باوری در طهارت اقتصادی از دیدگاه نهج البلاغه را با استفاده از ابزار کتابخانه ای و روش توصیفی- تحلیلی تشریح نماید و روشن گردد که طهارت اقتصادی چیست؟ و ملزومات اخلاقی آن کدام است؟ و معاد باوری در طهارت اقتصادی افراد چه نقشی ایفا می کند؟

بنابراین با توجه به اهمیت موضوع، شایسته است که نقش معاد باوری در طهارت اقتصادی از دیدگاه نهج البلاغه تبیین گردد تا با بهره گیری از رهنمودهای حضرت علی -علیه السلام- گامی در جهت طهارت و پاکی اقتصادی دولت و حکومت اسلامی برداشته شود و ذهن های در خواب خوش خفته، بیدار شوند.

۱- مفهوم شناسی

یکی از راه های مناسب برای دریافت های مشابه از مباحث در پژوهش ها تعریف آن اصطلاحات و روشن کردن مفاهیم مورد بحث از نظر آن پژوهش است به همین جهت در ابتدا به تعریف مفهوم دو اصطلاح معاد باوری و طهارت اقتصادی پرداخته شده است.

۱-۱- معاد باوری در لغت

واژه «معاد» از ماده «عود» به معنای رجوع و بازگشت است، چنان که در قرآن کریم می خوانیم: «مِنْهَا خَلَقْنَاكُمْ وَفِيهَا نُعِيدُكُمْ وَمِنْهَا نُخْرِجُكُمْ تَارَةً أُخْرَى» (طه، ۵۵) (از این زمین شما را آفریده ایم و در آن شما را باز می گردانیم و بار دیگر شما را از آن بیرون می آوریم). واژه «معاد» اسم زمان و مکان و به معنای زمان و مکان بازگشت است (دهخدا، ۱۳۷۷، ۲۱۰۸۶).

۱-۲- معاد باوری در اصطلاح

واژه معاد به معنای بازگشت به عالم آخرت و زندگی پس از مرگ است (طباطبایی، ۱۳۸۴، ۲۱۳). خداوند در قرآن کریم می فرماید: «يَوْمَ نَطْوِي السَّمَاءَ كَطَيِّ السِّجِلِّ لِلْكُتُبِ كَمَا بَدَأْنَا أَوَّلَ خَلْقٍ نُعِيدُهُ وَعَدًا عَلَيْنَا إِنَّا كُنَّا فَاعِلِينَ» (انبیا/ ۱۰۴) (به یاد آر روزی که ما آسمان را در پیچیم چنان که طومار، نوشته ها را در می پیچید، همان گونه که نخستین بار آفریدگان را به وجود آوردیم دوباره آنان را باز می گردانیم؛ وعده ای است بر عهده ی ما که بی تردید انجام دهنده ی آنیم). طباطبایی معتقد است که ظاهر سیاق آیات می رساند که ما خلق را همان طوری که قبلاً به آسانی ایجاد کرده بودیم بر می گردانیم بدون اینکه برای ما دشواری داشته باشد (طباطبایی، ۱۳۷۴: ۴۶۵/۱۴). این آیه بیانگر این است که خداوند براساس دانایی و توانایی خود، مخلوقات، به ویژه انسان ها را آفریده است و بر آفرینش مجدد وزنده کردن دوباره جهان و مخلوقاتش نیز توانا خواهد بود. در نهج البلاغه در موارد متعددی لحظات برپایی قیامت توصیف شده است. امام علی - علیه السلام - پایان دنیا را که همراه با حرکت و شکافتن آسمان ها و متلاشی

شدن کوه ها و دیگر پدیده های زمین است توصیف کرده و می فرماید: «... سپس هر کس را که در زمین به خاک سپرده شده در آورد و پس از فرسودگی تازه شان گرداند و پس از پراکنده شدن، همه را گرد آورد، سپس برای حسابرسی و روشن شدن اعمال از هم جدا سازد. آن ها را به دو دسته تقسیم فرماید: به گروهی نعمت ها دهد و از گروه دیگر انتقام گیرد.....» (نهج البلاغه، خطبه ۱۰۹).

باور به معاد، یکی از کاربردی ترین مبانی اعتقادی است که طبق آن، مرگ نقطه ی پایان زندگی نیست. معاد، علاوه بر اسلام در تمام ادیان الهی مسأله ای ضروری و انکار ناپذیر شمرده شده است. در میان مبانی اعتقادی، هیچ کدام به میزان ایمان به معاد نمی تواند در سامان دادن جامعه و افراد در ابعاد مختلف، مثمر ثمر واقع شود؛ زیرا خود مفهوم ایمان به خداوند نیز در اثر ترس از عقوبت در سرای آخرت، منجر به آثار مثبت می گردد (امیدی، ۱۳۹۳، ۱۴). بنابراین مهمترین عامل صیانت انسان از تبهکاری همان اعتقاد به قیامت و یاد معاد است. ممکن است کسی از نظر توحید ذاتی و توحید خالق موحد باشد، ولی معتقد به معاد نباشد، اعتقاد به خدایی که از انسان بازخواست نکند سهل است، ولی اعتقاد به خدایی که نسبت به دنیا و آخرت ربوبیت دارد، دشوار و مسئولیت آور است (جوادی آملی، ۱۳۷۸، ۱۹۸/۲) به عبارت دیگر، گرچه همه می دانند روزی مرگ به سراغ آن ها می آید، ولی در عمل به گونه ای رفتار می کنند که گویی به مردن و برانگیخته شدن خود شک دارند و مرگ را باور ندارند. اسلام این نوع ایمان را نفی کرده و ایمان و اطمینان قلبی و به عبارت دیگر باور قلبی و ظهور عینی و عملی آن را در زندگی، مفهوم معادباوری معرفی می کند «مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَعَمِلَ صَالِحًا فَلَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ» هرکس به خدا و روز بازپسین ایمان آورد و کار نیکو کند، پس نه بیمی برایشان است و نه اندوهگین خواهند شد» (مائده، ۶۹).

وگرنه دسترنج آنان خوراک دیگران نخواهد بود.» (نهج البلاغه، خطبه ۲۳۲) و این گویای ضرورت دقت و احتیاط در مصرف بیت المال است. امام علی- علیه السلام- بذل و بخشش اموال دولتی و بیت المال را ستمگری می دانستند (تمیمی آمدی، ۱۳۶۶؛ ۳۴۲). از این رو می بینیم که امام علی- علیه السلام- در هیچ شرایطی حاضر به استفاده ی نادرست از بیت المال نبودند.

۲-۵- پرهیز از ویژه خواری

اموال عمومی و امکانات خدادادی برای بهره برداری همگانی است کسانی که این منابع را به خود و نزدیکانشان اختصاص می دهند انحصارگرا و ویژه خوار هستند (حکیمی، ۱۳۸۵؛ ۳۳)

امام علی- علیه السلام- می فرماید: «هرکس انحصار طلبی کند هلاک خواهد شد» (بحرانی، ۱۴۰۴؛ ۲۱۷). با مطالعه ی سیره ی امیرالمومنین- علیه السلام- در می یابیم که امام علی- علیه السلام- به عنوان رهبر جامعه ی اسلامی برای خود و هیچ یک از نزدیکان خود امتیاز ویژه ای قائل نبوده است. در کتب تاریخی موارد متعددی از برخوردهای ایشان با افراد امتیاز طلب ذکر شده است، ماجرای آمدن عقیل، برادر امام- علیه السلام- نزد ایشان و در خواست تقاضای اضافه از بیت المال و پاسخ ایشان به تقاضای عقیل، گواه عدم امتیاز دهی ایشان است.

۳-۵- امانت داری و پرهیز از خیانت در بیت المال

امانت داری و پرهیز از خیانت در بیت المال یکی دیگر از امور مهمی است که در حفظ طهارت اقتصادی در زمان تصدی مناصب و مشاغل از اهمیت بسیار بالایی برخوردار است و بایسته است که مسئولین و شاغلین بدان توجه داشته باشند. امانت معنی وسیعی دارد و در یک تقسیم کلی می توان گفت امانت دو قسم است: امانت مالی و امانت غیر مالی که شامل موارد بسیاری می گردد.

امام علی- علیه السلام- پست و مقام را یکی از مصادیق امانت می داند و می فرماید: «همانا پست فرمانداری برای تو وسیله ی آب و نان نبوده بلکه امانتی برگردن توست» (نهج البلاغه، نامه ۵). این تعبیر بیانگر

دیدگاه اسلام درباره پست ها و منصب های حکومتی است. بیت المال برای بهره برداری همگانی و استفاده ی عموم مردم است و آن چه در اختیار مسئولین نهاده شده ، امانت است. خیانت در بیت المال سبب تضییع حقوق مردم و برهم خوردن عدالت موازنه ی اقتصادی- اجتماعی می شود. امام علی- علیه السلام- می فرماید: «کسی که امانت الهی را خوار شمارد و دست به خیانت آلوده کند خود و دین خود را پاک نساخته و درهای خواری را در دنیا به روی خود گشوده است و در قیامت خارتر و رسواتر خواهد بود؛ همانا بزرگترین خیانت، خیانت به ملت است» (نهج البلاغه، نامه ۲۶). امام علی- علیه السلام- خیانت در بیت المال را مغایر با معاد باوری می داند و نسبت به این امر بسیار دقیق و سخت گیر بوده است. این مولفه که نشان دهنده تقید به امور دینی و معاد باوری و تعهد شخص در برابر جامعه است ، بیت المال و حقوق مردم را از گزند دزدی، چپاول و دست درازی پاسداری کرده و طهارت اقتصادی را برای مسئولین در پی دارد.

نتیجه گیری

در تمامی جوامع، مسائل اقتصادی از اهمیت بالایی برخوردارند و توجه گسترده و عمیق امام علی- علیه السلام- به این موضوعات و ارائه ی راه های کاربردی برای ایجاد پاکسازی و طهارت در این امور، نشان دهنده ی اهتمام امام- علیه السلام- به راهنمایی و ارشاد مردم و نهادینه کردن رفتارهای پسندیده اقتصادی در زندگی فردی و جمعی آنان است.

معاد باوری از عوامل کلیدی است که می تواند انسان را از شر هواهای نفسانی و دنیا گرایی که مایه ی همه ی لغزش ها و خطاها است نجات دهد. نقش تربیتی این مولفه در تحقق طهارت اقتصادی بسیار برجسته است. میان «معاد باوری» و «طهارت اقتصادی» ارتباطی مستقیم و دوجانبه برقرار است؛ به گونه ای که حرکت به سمت هر کدام بر دیگری اثرگذار است و هرچه معاد باوری مسلمانان تقویت شود، به همان میزان موجب حرکت آن ها به سمت رفتارهای پسندیده ی اقتصادی و دوری از رفتارهای ناپسند می گردد و بالعکس، زیرا کسی که به معاد و برگشت دوباره اعتقاد دارد از دست اندازی به حقوق دیگران و تحصیل مال نامشروع خودداری می کند و حقوقی که به گردنش است را می پردازد. او می داند که پاداش این اعمال را در سرای دیگر دریافت خواهد کرد و نمود این تاثیر پذیری هم در بعد فردی و هم در بعد اجتماعی قابل مشاهده است. در پرتو معاد باوری خلقیات پسندیده تقویت شده و خلقیات ناپسند نیز کم رنگ می شوند و از آن جایی که بخشی از این خلقیات پیش زمینه هایی هستند که مسیر را برای طهارت اقتصادی هموار می کنند، نقش مهم و اساسی تربیتی معاد روشن تر می گردد.

منابع:

الف) فهرست کتاب ها

*قرآن

*نهج البلاغه

- ۱- ابن ابی الحديد، عبدالحميد بن هبه الله، ۱۴۰۴ ق، شرح نهج البلاغه، مصحح محمد ابوالفضل ابراهيم، ج ۲، چاپ اول، قم، مكتبه آيه الله المرعشي النجفي.
- ۲- ابن بابويه، محمد بن علي، ۱۴۰۶ ق، ثواب الاعمال وعقاب الاعمال، چاپ دوم، قم، دارالشریف الرضي.
- ۳- ابن فارس، احمد بن فارس، ۱۴۰۴ ق، معجم مقاييس الغه، محقق: عبدالسلام محمد هارون، ج ۳، چاپ اول، قم، مكتب الاعلام الاسلامي.
- ۴- اميدى، ابوالفضل، ۱۳۹۳ ش، آثار دنيوی ايمان به معاد در نهج البلاغه و شروح آن، پايان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه شهيد مدنی آذربايجان.
- ۵- باقریان ساروری، احمد، ۱۳۸۱ ش، معاد در نهج البلاغه، قم، مهر اميرالمومنين - عليه السلام -
- ۶- بحرانی، ابن میثم، ۱۳۷۵ ش، ترجمه شرح نهج البلاغه، ج ۵، چاپ اول، مترجمه قربانعلی محمدی مقدم و علی اصغر نوایی یحیی زاده، مشهد، بنیاد پژوهش های اسلامی آستان قدس رضوی.
- ۷- تمیمی آمدی، عبدالواحد بن محمد، ۱۳۶۶ ش، غررالحکم و درر الکلم، قم، انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی.
- ۸- ثقفی ابراهیم بن محمد، ۱۳۵۳ ش، الغارات، تحقیق: جلال الدین محدث، ج ۱، تهران، انجمن آثار ملی.
- ۹- جمعی از نویسندگان، ۱۳۸۷ ش، معادشناسی، تهران، سپاه پاسداران انقلاب اسلامی.
- ۱۰- جمعی از نویسندگان، بی تا، اصول پنج گانه اعتقادی، تهران، سپاه پاسداران انقلاب اسلامی.
- ۱۱- جوادی آملی، عبدالله، ۱۳۷۸ ش، تفسیر تسنیم، ج ۲، قم، اسراء.
- ۱۲- حدانی، ابن شعبه، ۱۴۰۴ ق، تحف العقول عن آل الرسول، چاپ دوم، قم، موسسه نشر اسلامی.
- ۱۳- حر عاملی، محمد بن حسن، ۱۴۰۹ ق، وسائل الشیعه، ج ۹، چاپ اول، قم، موسسه آل البيت - عليه السلام -

- ۱۴- حکیمی، محمدرضا، محمد وعلی، ۱۳۸۳ش، الحیاه، مترجم احمد آرام، ج ۵، چاپ ششم، قم، دلیل ما.
- ۱۵- ذاکری، علی اکبر، ۱۳۸۵ش، اخلاق کارگزاران، چاپ سوم، تهران، کانون اندیشه جوان.
- ۱۶- راغب اصفهانی، حسن بن محمد، ۱۳۷۴ش، ترجمه و تحقیق مفردات الفاظ قرآن، محقق و مترجم غلامرضا خسروی حسینی، ج ۲ و ۴، چاپ دوم، تهران، مرتضوی.
- ۱۷- طباطبایی، سیدمحمدحسین، ۱۳۷۴ش، تفسیر المیزان، مترجم سیدمحمدباقر موسوی همدانی، ج ۹ و ۱۴، چاپ پنجم، قم، دفتر انتشارات اسلامی جامعه مدرسین حوزه علمیه قم.
- ۱۸- طبرسی، فضل بن حسن، ۱۳۷۲ش، مجمع البیان فی تفسیر القرآن، تحقیق محمدچواد بلاغی، ج ۱۰، تهران، انتشارات ناصر خسرو.
- ۱۹- مکارم شیرازی، ناصر، ۱۳۷۴ش، تفسیر نمونه، ج ۱ و ۲۷، چاپ اول، تهران، دارالکتب الاسلامیه.
- ۲۰- نراقی، احمد، بی تا، معراج الاسعاده، بی جا، بی تا.

ب) فهرست سایت های اینترنتی

- ۱- سایت پایگاه اطلاع رسانی حوزه.
- ۲- سایت نور مگز.
- ۳- سایت ویکی فقه.